

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دعاوی حقوقی چک و سفته به زبان ساده

مولفین:

بهروز سلطانی

افشین دوباش

سعید آیینه بندی

مهران جعفری

ویراستار: شهلا رضایی

انتشارات فرزندگان دانشگاه

۱۳۹۷

عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: Iran. Laws, etc
مشخصات نشر	: تهران: فرزندگان دانشگاه، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۸۹۵-۵-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: مولفین بهروز سلطانی، افشین دوباش، سعید آینه بندی، مهران جعفری.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: چک -- ایران -- دعاوی
موضوع	: Checks -- Iran -- Claims
موضوع	: چک -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Checks -- *Law and legislation-- Iran
موضوع	: سفته -- ایران -- دعاوی
موضوع	: Promissory notes -- Iran -- Claims
موضوع	: سفته -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Promissory notes -- Law and legislation -- Iran
موضوع	: رویه قضایی -- ایران
موضوع	: Jurisprudence -- Iran
شناسه افزوده	: سلطانی، بهروز، ۱۳۵۶-
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۷۷/KMH۹۳۹
رده بندی دیویی	: ۵۵۰۹۶/۳۳۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۳۳۱۵۰

اشارات فرزندگان دانشگاه

دعاوی حقوقی چک و سفته به زبان ساده

تألیف: بهروز سلطانی - افشین دوباش - سعید آینه بندی - مهران جعفری

ناشر: فرزندگان دانشگاه

ناظر فنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

شابک: 978-600-99895-5-3

مرکز فروش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، کوچه مینا، پلاک ۲۹، طبقه سوم

۰۲۱۶۶۹۷۹۵۲۶ - ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹

فهرست مطالب

پیشگفتار	۷
بخش اول	۹
«کلیّات»	۹
بخش دوم	۴۳
دادرسی در دعاوی حقوقی مربوط به مطالبه وجه (مبلغ) مندرج در چک و خسارات قانونی	۴۳
بخش سوم	۱۵۴
دادرسی در دعاوی حقوقی مربوط به ابطال چک، ظهرنویسی، ضمانت و استرداد چک	۱۵۴
منابع و مآخذ	۱۸۶

پیشگفتار

دعای حقوقی مختلفی را می توان در خصوص چک مطرح نمود که در عمل و رویه قضایی به دو دعوی مطالبه وجه مندرج در چک به انضمام خسارتهای قانونی و دعوی ابطال و استرداد چک بیشتر از سایر دعوی پرداخته شده است. مبنای دعوی مربوط به ابطال چک، ابطال ظهنویسی و ابطال ضمانت علی الاصول فقدان شرایط ماهوی چک، وجود قصد و رضا و اهلیت در شخص امضاءکننده است، بنابراین اگر خواهان دعوی ابطال، بتواند ثابت کند که در هنگام امضاء، اهلیت نداشته و یا در امضاء اکراه یا اجبار شده است، می تواند در این دعوی پیروز گردد. از جمله دعوی شایع دیگر در چک، دعوی استرداد چک می باشد که ممکن است بر مبنای ابطال و بی اعتباری چک به جهات فقدان شرایط ماهوی، ابطال و بی اعتباری تعهد منشأ در روابط بلافصل، فسخ، انفساخ و سقوط تعهدات روی دهد. چک به عنوان یکی از شاخص ترین اسناد تجاری، وسیله ای است که اگر به طور صحیح مورد استفاده قرار گیرد، ثمرات آن در شکوفایی تجارت و اقتصاد کشور غیر قابل انکار خواهد بود. بالعکس، بکارگیری چنین سندی در جهت خلاف اهدافی که برای آن در نظر گرفته شده است و از طرفی عدم کنترل قانونی موجب سلب اعتماد عمومی و خصوصاً تجار می گردد و در نهایت سیستم تجارت و اقتصاد کشور بیمار گشته و سوء استفاده از این اسناد بالا می گیرد. اغلب پرداختها خصوصاً در داخل کشور با استفاده از این سند معمول است. با این حال نواقص قانونی و نیز عدم توجه استفاده کنندگان از چک به مقررات موجود، از جمله عللی است که موجب بروز دعوی راجع به چک شده و متأسفانه درصد بالایی از کل دعوی مطروحه نزد مراجع قضایی، ناشی از این امر می باشد.

در چک مرور زمانهای یک ساله و دو ساله، پنج ساله و ده ساله باید رعایت شود. ضمانت اجرای عدم رعایت مرور زمانهای یک ساله و دو ساله پس از گواهی عدم پرداخت برای طرح دعوی، موجب سقوط حق اقامه دعوی دارنده علیه ظهنویسان و در برخی از موارد علیه صادرکننده چک خواهد شد. چنانچه چکی که به یک شخص حقوقی متعلق است، بوسیله تمامی اشخاصی که صلاحیت صدور چک را دارند، امضاء نشده باشد و یا شرایط اساسنامه شرکت در خصوص صدور اینگونه چکها رعایت نشده باشد، پیرامون مسئولیت حقوقی و کیفری امضاءکننده

تردید چندانی وجود ندارد، لیکن در خصوص مسئولیت حقوقی شرکت و شخص حقوقی اختلاف نظر وجود دارد. عدم رعایت شرایط شکلی در اسناد تجاری بویژه چک موجب آن می شود که شخصی که مورد رجوع قرار گرفته است بتواند در مقابل خواهان، به ایراداتی چون ایرادات مربوط به عدم رعایت شرایط شکلی استناد کند. گرچه قانونگذار در قانون تجارت شرایطی را برای چک در هنگام صدور صدور ذکر می کند، اما باید خاطر نشان ساخت که فقدان برخی از شرایط در هنگام صدور چک، تأثیری در اعتبار سند تجاری از حیث چک بودن نخواهد داشت. کلیه مسئولین چک، می توانند در برابر دارنده آن به ایراداتی که موسوم به ایرادات مربوط به شرایط ماهوی می باشد، استناد کنند و با اثبات آنها خود را از مسئولیت مبری بدانند. ایراداتی چون فقدان قصد و رضا در امضاء کننده، فقدان اهلیت امضاء کننده، نامشروع بودن جهتی که چک به خاطر آن صادر شده است می تواند، هر یک از مسئولین سند تجاری را که این ادعا را ثابت نمودند، از مسئولیت مبری کند. بنابراین دعاوی ابطال چک، ظهرونیسی و ضمانت، بدین جهت قابلیت طرح و اثبات را در محکمه داشته و مدعی باید بر طبق قواعد عمومی دادرسی نسبت به این موارد اقدام کند. بر این اساس می توان اظهار نظر نمود که چون چک به عنوان یک سند تجاری، از گردش زیادی در جامعه برخوردار است و عملاً در غالب موارد جای سفته را نیز می گیرد و نزد مردم نیز از مقبولیت زیادی برخوردار می باشد، لذا مباحث زیادی پیرامون این سند تجاری بویژه در رویه قضایی مطرح می شود که مطالعه مستقل آنها هم برای دانشجویان و هم برای قضات می تواند تا حدودی موضوع را روشن ساخته و دشواریهای موجود در این زمینه را کاهش دهد.

بخش اول

« کلیات »

فصل نخست: مفهوم، تعریف و انواع اسناد

مبحث نخست: مفهوم و تعریف سند

گاهی به مطلق دلیل (اعم از نوشته و لفظی) سند گفته می‌شود. در اینصورت مرادف مدرک است و در همین معنی عبارت «سند کتبی» استعمال شده است. روایت یک حدیث را در اصطلاح علوم فقه، سند گویند.^۱

سند از نظر لغوی به معنی «تکیه‌گاه» می‌باشد. در فراز ۲۹ دعای جوشن کبیر آمده: یا سند من لا سند له. در این دعا سند به خداوند اطلاق شده که تکیه‌گاه همه می‌باشد.

اما منظور از سند در اصطلاح علم حقوق سند کتبی است (Lapreure litterale). لذا کتبی بودن سند جزء لاینفک در تعریف سند می‌باشد.^۲

در قانون ثبت تعریفی برای سند نشده است لذا برای تعریف آن به قانون مدنی مراجعه می‌نمائیم. ماده ۱۲۸۴ ق.م. در تعریف سند می‌گوید: «سند عبارت است از هر نوشته که در مقام دعوا یا دفاع قابل استناد باشد.» بر طبق ماده ۱۲۸۳ ق.م. ارکان سند عبارتند از: (۱) نوشته باشد، (۲) در مقام دعوا یا دفاع قابل استناد باشد، (۳) امضای سند را باید به عنوان شرط سوم بر آن افزود.^۳

۱- محمدجعفر، جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، چ بیست و دوم، انتشارات کتابخانه‌ی گنج دانش، ۱۳۸۸، ص ۳۴۶.

۲- عبدالرسول، دیانی، ادله اثبات دعوا در امور مدنی و کیفری، چ نخست، انتشارات تدریس، ۱۳۸۵، صص ۱۳۷-۱۳۸.

مبحث دوم: انواع سند

برابر ماده ۱۲۸۶ ق.م. نیز سند بر دو نوع است: رسمی و عادی.

گفتار نخست: اسناد رسمی

ماده ۱۲۸۷ ق.م. می‌گوید: «اسنادی که در اداره اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشد رسمی است.» به محض اینکه یک نوشته در شرایط لازم برای تنظیم سند رسمی ساخته شود قانون قدرت اثباتی خاصی برای آن قائل است. اصل این است که تأیید معموله توسط شخص مقام صلاحیتدار در موقع تنظیم سند، مبین حقیقت وجودی آن است. تأییدی که نسبت به همه‌ی افراد تا وقتی که مجهول بودن آن سند ثابت نگردیده اعتبار دارد.^۴

گفتار دوم: اسناد عادی

چنانچه اسناد تنظیمی فاقد خصوصیات مندرج در ماده ۱۲۸۷ ق.م. باشند آن را عادی گویند. در تعریف سند عادی می‌توان گفت: «سندی است که بدون دخالت مأمور رسمی، بوسیله‌ی اشخاص عادی، تنظیم و امضاء می‌شود.»^۵ سند عادی را می‌توان به دو دسته تجاری و غیر تجاری تقسیم نمود. سند عادی تجاری به معنی عام عبارت است از هر سندی که در روابط تجاری بین تجار و سایر اشخاص تبادل می‌گردد که شامل: دفاتر تجاری، بارنامه، قبض انبار، اوراق بورس و ... می‌باشد. اسناد تجاری به معنی عام به اسناد براتی و غیربراتی تقسیم می‌شوند. اسناد براتی اسنادی است که خصایص عمده‌ی براتی را دارند یعنی نماینده مبلغی وجه نقد می‌باشند، که پرداخت آن در سررسید معین عندالمطالبه پیش‌بینی شده و از طریق ظهرنویسی قابل انتقال است. سایر اسناد تجاری غیربراتی است. سند عادی تجاری به معنی خاص عبارت است از اسناد تجاری قابل تعامل که نقش جانشینی پول و وسیله پرداخت دیون را دارند که شامل برات، سفته و چک می‌باشد. سند

۳- ناصر، کاتوزیان، اثبات و دلیل اثبات، ج نخست، ج پنجم، نشر میزان، ۱۳۸۷، صص ۲۷۵-۲۷۶.

۴- ایرج، گلدوزیان، ادله اثبات دعوا، ج دوم، نشر میزان، ۱۳۸۴، صص ۴۱-۴۲.

۱- ناصر، کاتوزیان، همان منبع، ص ۳۱۷ / حسن، امامی، حقوق مدنی، ج ششم، ج سیزدهم، انتشارات اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۱۸۳.

۲- ربیعا، اسکینی، حقوق تجارت، ج سوم، ج نهم، انتشارات سمت، ۱۳۸۴، ص ۱۶.

عادی غیر تجاری مانند سند عادی مورد استفاده در روابط حقوقی از قبیل اجاره‌نامه عادی، نامه‌های خصوصی و ... است.^۷

فصل دوم: جایگاه تاریخی، تعریف و انواع چک

مبحث نخست: جایگاه تاریخی چک

از زمانی که بتوان وجود تجارت را میان ملت‌های مختلف تصور نمود نیاز به ابزار پرداخت اعتباری بدون انتقال پول که امکان اجرای تعهدات بازرگانی، میان تجار مقیم شهرهای دوردست را فراهم آورد، احساس می‌شد. مع‌هذا، به قطع و یقین همراه با توسعه بازرگانی بین‌المللی پس از جنگ‌های صلیبی و از حدود قرن دوازده میلادی به بعد استفاده گسترده از اوراق تجاری آغاز گردید و سرانجام توسعه بی‌سابقه مؤسسات پولی و اعتباری تحت عنوان بانک، ابتدا در انگلستان و سپس در فرانسه به تأسیس نوعی برات به نام چک انجامید. تأسیس حقوقی نو در «بریتانیای کبیر» به قرن هفدهم و پیروی از آن در فرانسه به زمان امپراطوری روم نسبت داده می‌شود. در واقع افزایش سپرده‌های دیداری بانکها که منافع زیادی برای این مؤسسات به ارمغان آورده، در گرو امکان برداشت فوری از حسابهای شخصی، بدون پرداخت مالیات بوده است. همین امر سبب شد تا در ابزار مناسب یعنی چک، اولاً، محال علیه صرفاً یک مؤسسه مالی بوده، و ثانیاً، صدور آن ملازمه با ابطال تمبر مالیاتی نداشته باشد. حال آنکه صدور برات عهده بانک یا غیر آن مستلزم پرداخت نیم‌فرانک در ازای هر هزار فرانک مبلغ برگه می‌بود.^۸ در ایران، صدور چک به مفهوم امروزی آن، با امکان افتتاح حساب جاری در بانک، هم‌زمان و در ارتباط نزدیک است. این بانک جدید شرق *The New Oriental Bank* بود که در سال ۱۲۶۶ شمسی (۱۸۸۷ میلادی) تأسیس یافت و برای نخستین بار به افتتاح حساب جاری اقدام نمود، و با قبول سپرده و نقل و انتقال آن به وسیله چک و استفاده از این سند در معاملات تجاری و غیر آن موجب آگاهی همگان گردید. پس از خریداری بانک مزبور توسط بانک شاهنشاهی ایران در سال ۱۲۶۹ شمسی، افتتاح حساب مذکور و صدور چک به حیات خود ادامه داد. همین بانک بود که اسکناس‌های معروف با جریان محلی منتشر ساخت که به قطعات ۱، ۲، ۳، ۵، ۱۰۰، ۵۰۰ و ۱۰۰۰ تومانی در قبال چک‌های با محل قابل

۳- بهرام، بهرامی، حقوق تجارت کاربری، ج سوم، انتشارات نگاه بینه، ۱۳۸۷، ص ۲۰.

واگذاری و در شهرهای دیگر جهت تنزیل و تأدیه به اسکناس محلی پذیرفته می‌شد. باز نمودن حساب جاری و تسلیم دسته چک از طریق بانک استقراضی ایران (تأسیس شده به سال ۱۲۷۰)، بانک سپه (یا پهلوی قشون ۱۳۰۴) موسسه رهنی ایران (۱۳۰۵)، بانک عثمانی (۱۳۰۱)، بانک ایران و روس (۱۳۰۵)، بانک ملی ایران (۱۳۰۶) و سایر مؤسسات بانکی ادامه یافت. پس از انقلاب اسلامی نیز، بانک‌های ملت و تجارت که از ادغام چند بانک بیش از آن حاصل آمده بودند به همراه دیگر بانکهای موجود افتتاح حساب جاری قرض الحسنه را با تحویل دسته چک جزء عملیات بانکی خود قرار دادند. صندوق‌های قرض الحسنه و مؤسسات اعتباری هم که عنوان بانک نداشتند به همین کار دست زدند. اما چکهای صادره عهده آنها گاهی به عنوان حواله (قانون مدنی) مورد پذیرش قرار گرفت.^۸

مبحث دوم: تعریف چک

گفتار نخست: معنای لغوی

بعضی مؤلفان ایرانی حقوق تجارت، چک را واژه‌ای فارسی می‌دانند که از قدیم در ایران رایج بوده است.^۹ به نظر می‌رسد لفظ چک که در آثار بعضی نویسندگان و شاعران قدیم ایرانی دیده می‌شود، به فتح حرف «چ» باشد که به معنی قول و تعهد کتبی است. «واقعیت این است که چک قدمت زیادی ندارد و ابتدا در قرن هفدهم در انگلستان مورد استفاده قرار گرفته است. وجه تسمیه آن نیز این است که در زبان انگلیسی چک (cheek) به مفهوم بازرسی و بررسی است. از آنجا که بانکها برای پرداخت وجه مندرج در سند، موجودی محل را نزد خود بازرسی می‌کنند، این سند، چک نامیده شد. بعضی دیگر چک را از کلمه فرانسوی *Cheque* می‌دانند که به معنای حواله و برات می‌باشد.^{۱۱}

۱- محمد، صقری، حقوق بازرگانی اسناد، ج پنجم، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸، صص ۲۶۱-۲۶۲.

۲- محمود، عرفانی، حقوق تجارت، ج سوم، ج دوم، نشر میزان، ۱۳۸۵، ص ۹۵ / مرتضی، حسینی تهرانی، چک و مقررات حقوقی آن، فصلنامه حق، دفتر سوم، ص ۱۰۳ / حسینقلی، کاتبی، حقوق تجارت، ج دوم، تهران، ص ۲۳۳.

۳- معزّی قصبده‌سرای ایرانی چنین سروده است: آن بزرگان گر شوند زنده در ایام او، «چک» دهنده‌ی پیش او بر بندگی و چاکری. فردوسی شاعر حماسه‌سرا نیز چک را به معنی نوشته معتبر بکار برده است: به قیصر سپارم همه یک به یک - از این پس نوشته فرستیم و چک.

۱- ربیعا، اسکینی، همان منبع، ص ۲۸۴.

گفتار دوم: تعریف اصطلاحی

ماده ۳۱۰ ق.ت. چک را چنین معرفی می‌کند: «چک نوشته‌ای است که به موجب آن، صادرکننده وجوهی را که در نزد محال‌علیه دارد، کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار نماید؛ اما ماده ۲ قانون صدور چک، آنرا سندی می‌داند که عهده بانکهای دایر به موجب قانون ایران صادر شده باشد؛ و به عبارت دیگر نوشته‌ای است که محال‌علیه آن یک بانک است. در خصوص چک تعاریف مختلفی از سوی حقوقدانان ارائه شده که در ذیل به ذکر دو مورد اکتفا می‌شود.

۱- چک سندی است به منظور پرداخت مبلغ معینی که در حساب صادرکننده موجود است و بر روی بانک کشیده می‌شود تا در وجه یا به حواله کرد (با حق انتقال به غیر دارنده) یا حامل پرداخت گردد.^{۱۲}

۲- چک نوشته‌ای است که حکایت از اراده انتقال فوری و بدون قید و شرط مبلغ معینی طلب دارد و یا نوشته‌ای که به موجب آن وجوهی را که شخص نزد دیگری (بانک) دارد به غیر واگذار می‌کند یا آنرا مسترد می‌دارد.^{۱۳} چکهایی که صندوق قرض‌الحسنه (یا هر مؤسسه مالی غیر از بانک) در اختیار مشتریان خود می‌گذارد طرح و اندازه چک‌های عادی بانک را دارد. این اسناد در صورت فقد موجودی یا کسر آن، به صدور گواهی عدم پرداخت هم منتهی می‌شود. برخی از حقوقدانان معتقدند اوراق مزبور، ولو آنکه نام حواله یا چیز دیگری بر آن نهند، داخل در تعریف ماده ۳۱۰ ق.ت. به شرح فوق بوده و بی‌شک چک به شمار می‌رود.

مبحث سوم: انواع چک

گفتار نخست: انواع چکهای تعریف شده در قانون

ماده ۳۸۲ ق.ت. در بیان انواع چک آنرا به چکهای در وجه حامل یا شخص معین یا به حواله کرد تقسیم کرده است. به موجب ماده ۱ قانون صدور چک انواع چک عبارتند از: ۱- چک عادی ۲- چک تأیید شده ۳- چک تضمین شده ۴- چک مسافرتی.

۲- محمود، عرفانی، همان منبع، ص ۹۸.

۳- کورش، کاویانی، حقوق اسناد تجاری، ج سوم، نشر میزان، ۱۳۸۹، صص ۱۹-۲۰.

بند نخست: چک در وجه حامل

چک وقتی در وجه حامل است که در قسمت گیرنده‌ی وجه چک اصطلاح «حامل» نوشته شده باشد. حامل یعنی هر کسی که چک را به بانک محال‌علیه ارائه دهد می‌تواند وجه آنرا مطالبه کند.

۱۴

بند دوم: چک در وجه شخص معین

چک وقتی در وجه شخص معین است که در قسمت گیرنده‌ی وجه، نام شخص معینی نوشته شده باشد. مقصود شخصی که چک را در وجه شخص معین صادر می‌کند این است که شخص تعیین شده (دارنده چک) آنرا با ظهرنویسی به دیگری واگذار نکند، بلکه خودش برای وصول آن اقدام کند. ممکن است صادرکننده چک آنرا در وجه خود صادر کند.^{۱۵}

بند سوم: چک به حواله کرد

وقتی در قسمت گیرنده وجه چک اصطلاح «به حواله کرد آقای...» قید می‌شود چک به حواله کرد بوده و شخصی که در متن چک تعیین شده می‌تواند شخصاً وجه آنرا وصول کند و یا چک را از طریق ظهرنویسی به دیگری حواله (انتقال) دهد.^{۱۶}

بند چهارم: چک عادی

مطابق بند ۱ ماده ۱ ق.ص.چ. اصلاحی ۱۳۷۲، چک عادی عبارت از چکی است که اشخاص عهده بانکها به حساب جاری خود صادر می‌کنند و دارنده آن تضمینی جز اعتبار صادرکننده آن ندارد. بنا به تعریف، چک عادی که در حکم اسناد لازم‌الاجرا است منحصراً از طرف صاحبان حساب جاری در وجه حامل یا شخص معین صادر می‌شود. صاحبان حساب متعهد و ملتزم به پرداخت وجه آن می‌باشند.^{۱۷}

۳- محمد ، دمرچیلی / علی ، حاتمی / محسن، قرائی ، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، چ هفتم، انتشارات میثاق عدالت،

۱۳۸۷، صص ۵۸۸، ۵۸۹.

۱- همان ، ص ۵۸۹.

۲- همان .

۳- بهرام، بهرامی، همان منبع، ص ۲۰.

بند پنجم: چک تأیید شده

بند ۲ ماده یک الحاقی مصوب ۱۳۷۲ مقرر می‌دارد: «چک تأیید شده، چکی است که اشخاص عهده بانکها به حساب جاری خود صادر و توسط بانک محال‌علیه پرداخت وجه آن تأیید می‌شود.» تأیید چک ممکن است بر روی هر چکی نوشته شود و بانکی که صادرکننده چک در آنجا حساب دارد موظف است موجود بودن محل چک را روی چک تأیید کند. بعد از تأیید موجودی چک، بانک مبلغ چک را در حساب صادرکننده چک مسدود می‌کند و تا زمانیکه چک قابل ارائه و وصول به بانک است، موظف است مبلغ آنرا مسدود نگاه دارد. زیرا بعد از تأیید چک بانک مسئول پرداخت آن است و مثل براتی است که براتگیری در روی آن قبولی نوشته باشد و به این طریق صادرکننده پولی در اختیار خواهد داشت که هر کس قبول خواهد کرد. چک تأیید شده مانند چکهای عادی ممکن است در وجه حامل باشد یا در وجه شخص معین.^{۱۸}

بند ششم: چک تضمین شده

بند ۳ ماده یک الحاقی مصوب ۱۳۷۲ مقرر می‌دارد: «چک تضمین شده، چکی است که توسط بانک به عهده همان بانک به درخواست مشتری صادر و پرداخت وجه آن توسط بانک تضمین می‌شود.» از مفاد قانون مزبور چنین مستفاد می‌شود که چک تضمین شده همان چک تأیید شده باشد، یعنی چک باید از طرف صاحب حساب صادر شود و بانک پرداخت وجه آنرا تضمین کند. چک تضمین شده ممکن است مانند چکهای عادی در وجه حامل یا در وجه مشخص معین صادر شود. در حال حاضر کلیه بانکهای کشور - یا شعب آنها در خارج از کشور - مجاز به صدور چک تضمین شده می‌باشند، چک تضمین شده بین مردم مشهور به چک رمزار می‌باشد.^{۲۰}

بند هفتم: چک مسافرتی

چک مسافرتی نیز به موجب بند ۴ ماده ۱ قانون صدور چک اصلاحی ۱۳۷۲، عبارت از چکی است که توسط بانک صادر و وجه آن در هر یک از شعب آن بانک یا توسط نمایندگان و کارگزاران آن پرداخت می‌گردد. در این نوع چک بانک صادرکننده چک متعهد پرداخت وجه

۴- حسن، ستوده تهرانی، حقوق تجارت، ج ۳، چ هفدهم، نشر دادگستر، ۱۳۸۹، ص ۱۳۳.

۱- همان، ص ۱۳۵.

۲- محمدحسین، قائم مقام فراهانی، همان منبع، ص ۲۱.

آن است ولی دارنده چک باید امضاء خود را در حضور بانک پرداخت کننده در ذیل چک قید نماید تا بانک بتواند این امضاء را با امضای اول که در موقع دریافت چک بر روی سند نوشته شده است تطبیق دهد تا وجه آن قابل وصول باشد.^{۲۱}

گفتار دوم: سایر چکها

بند نخست: چک بسته

چک بسته چکی است که در روی آن دو خط موازی کشیده شده باشد. وجود این دو خط موازی حکایت از بسته بودن چک دارد و به این معناست که وجه آن فقط به یک بانک یا یک مرکز چکهای پستی و یا یکی از مشتریان بانک محال علیه پرداخت خواهد شد. این نوع چک فوایدی دارد؛ از جمله این که صادرکننده از خطر دزدیده شدن و یا گم شدن چک مصون است؛ زیرا سارق و یا کسی که چک را پیدا کرده است نمی تواند با مراجعه به بانک آنرا وصول کند و هیچ بانکی نیز حاضر نمی شود این چک را قبول کرده، آنرا برای یابنده دریافت کند. به علاوه، وصول چک به این صورت نیست که به پول نقد تبدیل شود و در اختیار دارنده قرار بگیرد، بلکه وجه این چکها فقط به حساب دارنده ریخته می شود. برای آزاد کردن چک بسته صادرکننده می تواند بر روی خطوط موازی خط کشیده و در پشت چک، قلم خوردگی را از جانب خود گواهی نماید.^{۲۲}

بند دوم: چک عمومی امنیوس

اگر دارنده حساب بخواهد چکی صادر نموده و وجه آنرا از بانک دریافت دارد ولی دسته چک خود را همراه نداشته باشد، می تواند از بانک تقاضا کند یک برگ چک عمومی (آزاد یا امنیوس) در اختیار او بگذارد. هنگام مراجعه مشتری برای دریافت چک عمومی، باید متصدی مربوطه شماره حساب وی را در پایین چک یادداشت و مشخصاتی از قبیل مبلغ و شماره سریال چک و نام استفاده کننده (صاحب حساب) را در دفتر و ترسوش چک ثبت نماید. مشتری باید دفتر و ظهر ترسوش چک را به عنوان رسید امضاء نماید. این چک مانند چک عادی به جریان گذاشته می شود، ولی به هیچ عنوان ظهنویسی و یا انتقال نمی پذیرد و متصدیان حساب جاری نیز باید

۳- بهرام، بهرامی، همان منبع، ص ۲۱۸.

۱- ربیعا، اسکینی، همان منبع، ص ۱۹۸.

شماره چک را با ذکر کلمه (امنیوس) در دفتر وکالت حساب جاری مشتری قید نمایند که با شماره سری دسته چکهای دارنده حساب اشتباه نشده و از آن متمایز باشد.^{۲۳}

بند سوم: چک پستی

این نوع چک در بعضی از کشورها توسط پستخانهها صادر و در اختیار مشتریان قرار داده می شود تا شخصاً بتوانند در یکی از شعب پستخانههای کشور برای دریافت و پرداخت از آن استفاده نمایند.^{۲۴}

بند چهارم: چکهای صندوقی

این نوع چک که معمولاً بانکها در پرداخت تعهدات خویش از آن استفاده می کنند چکی است که بانکها بر روی خود کشیده و به وسیله صندوقدار یا یکی از مقامات مسئول بانک مزبور امضاء می شود.^{۲۵}

بند پنجم: حواله های بانکی

معمولاً بانکها مقداری از پول خود را به صورت اعتبار نزد بانک دیگری نگهداری می نمایند. حال بانک در موارد نیاز چکی تنظیم و بر روی بانک دیگر که نزد آن اعتبار دارد صادر می نماید.^{۲۶}

بند ششم: چک وعده دار

چکی است که پرداخت وجه آن مقید به زمان باشد. یعنی تاریخ مندرج در آن مؤخر بر تاریخ واقعی تنظیم آن باشد.^{۲۷}

فصل سوم: مقایسه چک با سایر اسناد

مبحث نخست: مقایسه چک با اسناد رسمی

نظر به اینکه چک فاقد خصوصیات و مشخصات اسناد مندرج در ماده ۱۲۸۷ ق.م. می باشد لذا سند رسمی نبوده ولی مقتن به منظور ایجاد اطمینان و افزایش استحکام آن در معاملات، تضمینها

^{۲۳} - امیرھوشنگ، ساسان نژاد، مجموعه کامل قوانین و مقررات چک، انتشارات فردوسی، چاپ سزدهم، ۱۳۸۸، ص ۱۵

^{۲۴} - بهرام، بهرامی، همان منبع، ص ۲۱۹.

^{۲۵} - همان .

^{۲۶} - همان .

^{۲۷} - همان .

و تأمین‌های اجرایی و شدیدی بر آن پیش‌بینی نموده و چک را در حکم اسناد لازم‌الاجرا دانسته است. ماده ۲ قانون صدور چک بیان می‌دارد: «چک‌های صادره عهده بانکهایی که طبق قوانین ایران در داخل کشور دائر شده یا می‌شوند هم‌چنین شعب آنها در خارج از کشور در حکم اسناد لازم‌الاجرا است و دارنده چک در صورت مراجعه به بانک و عدم دریافت چک و یا قسمتی از وجه آن به علت نبودن محل و یا به علت دیگری که منتهی به برگشت چک و عدم پرداخت گردد می‌تواند طبق قوانین و آیین‌نامه‌های مربوط به اجرای اسناد رسمی وجه چک و یا باقی‌مانده‌ی آن را نیز از صادرکننده وصول نماید...». لذا چون چک سند رسمی نیست بلکه در حکم آن می‌باشد، می‌توان در مقابل ابراز آن علاوه بر ادعای جعل، دعوای انکار و تردید نیز نموده در صورتی که مطابق ماده ۱۲۹۲ ق.م. نسبت به اسناد رسمی نمی‌توان چنین ادعایی کرد و فقط می‌توان در برابر ابراز آنها ادعای جعل کرد و بار اثبات دعوای جعل به عهده‌ی مدعی جعل است در حالیکه در انکار و تردید ابرازکننده مکلف به اثبات صحت و اصالت اسناد ابرازی خود می‌باشد.^{۲۸}

مبحث دوم: فرق چک با اسناد عادی

همانطور که بیان شد چک سند رسمی نبوده بلکه سندی است عادی ولی طبق ماده ۳۱۸ ق.ت. چنانچه بین تجار و یا در معاملات تجاری صادر شده باشد سند تجاری بوده و دارای مزایا و امتیازاتی است که سند عادی فاقد آن می‌باشد. در ذیل تفاوت بین اسناد عادی تجاری با اسناد عادی غیر تجاری بیان می‌شود.

گفتار نخست: تفاوت سند عادی تجاری با عادی غیر تجاری

بند نخست: از حیث شکل

اسناد تجاری جزء اسناد شکلی می‌باشند و بر تنظیم آنها تشریفات و شرایط خاصی مقرر شده است که فقدان هر یک از این شرایط ممکن است سند را از سندیت، تجاری بودن، و یا امتیازات مترتب بر آن بیندازد. چنان که در ماده ۲۲۶ ناظر به ۲۲۳ ق.ت. آمده است: «در صورتی که برات متضمن یکی از شرایط اساسی مقرر در فقرات ۲ تا ۸ ماده ۲۳۳ ق.ت. نباشد مشمول مقررات راجع به بروات تجاری نخواهد بود». مواد ۳۰۹ و ۳۱۱ و ۳۱۴ ق.ت. در خصوص سفته و چک. ولی در

۲- سیدعلی اصغر، نبوی رضوی، قانون صدور چک و مسائل حقوقی پیرامون آن، چ چهارم، نشر میزان، ۱۳۸۵، صص ۲۴، ۲۵.

مورد اسناد عادی غیرتجاری تشریفات و شرایط خاصی، از حیث موضوع و مکان و مندرجات و غیره وجود ندارد.^{۲۹}

بند دوم: از حیث تاریخ

تاریخ تحریر، تاریخ تنظیم، تاریخ صدور، تاریخ سررسید، تاریخ ارائه، تاریخ تأدیه، تاریخ واخواست، تاریخ مراجعه به بانک محال علیه، تاریخ اخذ گواهینامه عدم پرداخت و تاریخ طرح دعوا اعم از حقوقی یا کیفری در اسناد تجاری دارای آثار و فوائد خاصی است و عدم رعایت مواعد مذکور ممکن است موجب اسقاط کلی یا جزئی حقوق دارنده سند مزبور شود. حال آنکه در اسناد عادی غیرتجاری چنین حکمی متصور نیست.^{۳۰}

بند سوم: از حیث مکان

مکان تأدیه، مکان واخواست، مکان طرح دعوای حقوقی و کیفری دارای اهمیت و آثار و فواید خاص می باشد. در بند ۶ ماده ۲۲۳ ق.ت. قید مکان تأدیه از شرایط اساسی ذکر شده است و عدم قید آن بنا بر حکم ماده ۲۲۶ ق.ت. آنرا از شمول اسناد تجاری خارج می کند. حال آنکه اسناد عادی غیرتجاری دارای آن اهمیت نیست.^{۳۱}

بند چهارم: از حیث حجیت

وجود سند تجاری به معنی خاص در ید دارنده ظهور در اشتغال ذمه صادرکننده دارد و اثبات خلاف آن به عهده‌ی مدعی علیه است. حال آنکه در اسناد عادی غیرتجاری بار اثبات به عهده‌ی مدعی است.^{۳۲}

بند پنجم: از حیث موضوع

موضوع اسناد عادی غیرتجاری دارای گستردگی است و حسب مورد ممکن است مبین انجام کاری یا ترک فعل یا مؤید تحقق عقدی از عقود و ... بوده باشد. اما موضوع اسناد عادی تجاری، وسیله پرداخت به روز و فوری بودن است.^{۳۳}

۱- بهرام، بهرامی، همان منبع، ص ۳۵.

۲- همان.

۳- همان.

۴- همان، ص ۳۶.

بند ششم: از حیث قوهی اجرایی

برخی از انواع اسناد تجاری (چک) از حیث قوهی اجرایی در حکم اسناد رسمی قرار گرفته و دارنده آن می‌تواند مستقیماً به دایره اجرای ثبت اسناد و املاک مراجعه تقاضای صدور اجرائیه نماید. حال آنکه هیچ یک از اسناد عادی غیر تجاری دارای چنین وضعیتی نیستند.^{۳۴}

بند هفتم: از حیث نحوه و چگونگی وصول

برای وصول اسناد تجاری در درجهی اول پیش‌بینی تشریفات خاصی از حیث مواعد و همچنین واخواست شده است و مضافاً دارنده چنین اسنادی از حیث دادگاه صالح می‌تواند به دادگاه محل اقامت خواننده و همچنین محل انعقاد و تنظیم سند و محل اجرا مراجعه کنند. به علاوه در خصوص چک می‌توان هم از طریق حقوقی و هم از طریق کیفری و ثبتی اقدام به عمل آورد. ولی در مورد اسناد عادی غیر تجاری چنین نیست.^{۳۵}

بند هشتم: از حیث قابلیت گردش

اسناد تجاری قابلیت گردش به صورت حامل و دست به دست را دارد. در اسناد در وجه حامل متصرف دارنده قانونی فرض می‌شود و پرداخت دین به دارنده کفایت می‌کند. حال آنکه در اسناد مدنی دین باید به داین یا قائم‌مقام قانونی او پرداخت شود.^{۳۶}

گفتار دوم: مقایسه چک و برات

بند نخست: جهات افتراق چک و برات

۱- در موقع صدور چک صادرکننده باید در نزد محال علیه معادل آن وجه نقد یا اعتبار قابل استفاده داشته و حال آنکه در برات چنین شرایطی دیده نمی‌شود بلکه برات‌دهنده می‌تواند بعداً محل آن را نزد محال علیه تأمین نماید.

۲- برات ممکن است بوعده از رویت و بوعده از تاریخ پرداخت شود ولی در مورد چک چنین حقی به صادرکننده داده نشده و چک بوعده نمی‌تواند دارای اوصاف مقرر در قانون باشد و به

۱- همان .

۲- همان.

۳- همان.

۴- همان، ص ۳۷.